

Sistem pomoči gospodarsko manj razvitim republikam in SAP Kosovo

I. Uvod – sedanja ureditev

Dosedanji sistem pomoči gospodarsko manj razvitim republikam in SAP Kosovo je bil določen z Ustavo 1963. leta, ko je bil ustanovljen Fond federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo.

Posebej velja poudariti, da so enakomernejšemu razvoju območij Jugoslavije namenili veliko pozornost že različni dokumenti iz obdobja NOV.

V obdobju 1949–1952 je bil razvoj gospodarsko manj razvitih območij opredeljen s centralnim vodenjem investicij, in sicer glede na prioritete in komparativne prednosti.

V obdobju 1953–1963 so se uporabljala za razvoj gospodarsko manj razvitih brezobrestna posojila, investicijska posojila po ugodnejših obrestnih merah in dotacije gospodarsko manj razvitim območjem iz centralnega investicijskega fonda.

V tem obdobju so prevladovale subjektivne odločitve, zato so se v gospodarsko manj razvitih republikah in Kosovu naložbe usmerjale v kapitalno intenzivne dejavnosti, kar je povzročilo, da imamo danes v teh območjih neustrezno strukturo gospodarstva z veliko armado nezaposlenih. Razvoj je bil premalo oprt na komparativne prednosti in na lastno angažiranje.

Z ustanovitvijo Fonda federacije se spremeni pomoč iz fiksno določenih zneskov v pomoč glede na obseg in dinamiko, ki je odvisna od splošnega gospodarskega razvoja države.

Stopnja prispevka gospodarsko manj razvitim se določa z zakonom, ta pa se je gibala takole:

1960–1970	1,85%	DP	družbenega gospodarstva Jugoslavije
1971–1975	1,94%		družbenega gospodarstva Jugoslavije
1976–1980	1,97%		družbenega gospodarstva Jugoslavije
1981–1985	1,86%		družbenega gospodarstva Jugoslavije
1986–1990	1,56%		družbenega gospodarstva Jugoslavije

Razen navedenega so bile gospodarsko manj razvitim republikam in SAP Kosovo na voljo razne olajšave pri uvozu opreme, rezervnih delov, zmanjšanje carin, prednost pri uporabi tujih kreditov in določeni letni zneski sredstev v vsakoletnem proračunu federacije.

Sredstva sklada federacije se usmerjajo v posamezne republike in SAP Kosovo, in sicer v razmerju: SR BiH 25,2%, SR Črna gora 8,9%, SR Makedonija 17,8% in SAP Kosovo 48,1%.

Glede na nezadovoljive učinke investicijskih naložb v gospodarsko manj razvitih predelih – v primerjavi z doseženimi povprečnimi učinki v celotni Jugoslaviji – se je pričelo pomembno obdobje, ki naj bi odpravilo subjektivne odločitve pri naložbah in le-te spodbujalo k naložbam v skupne programe OZD.

* Vinko Gobec, svetovalec izvršilnega odbora Gospodarske zbornice Slovenije

V obdobju 1976–1980 je bilo zato možno 20% obveznosti vlagati v skupne programe, v obdobju 1981–1985 že 50% in v obdobju 1986–1990 60%, za Kosovo 50%. S kasnejšimi spremembami in dopolnitvami zakonodaje je bila dana možnost povečevanja deleža združevanja sredstev v dogovoru s pristojnimi organi v republiki in AP.

Menimo, da je to izredno pomembna novost, ki omogoča podjetjem v razvitih in gospodarsko manj razvitih območjih neposredne povezave za skupne ekonomske interese, in sicer tako, da se sredstva združujejo za skupno dogovorjene programe.

Neposredna povezava podjetij je sicer še močno ohromljena, ker so potrebna različna soglasja pristojnih organov na gospodarsko manj razvitih območjih glede na omejitve vlaganj v posamezne dejavnosti, v določitvi relativnih odnosov združenih sredstev glede na investicijsko vrednost, vrednost investicije na delovno mesto itd. Zahteva pa tudi znatne napore vodilnih in vodstvenih ekip podjetij, ki vlagajo na gospodarsko manj razvitih območjih, ki pa v sedanjem sistemu še nimajo vpliva na poslovne odločitve in rezultate.

Vendar moramo ugotoviti, da je ne glede na številne pomanjkljivosti tak sistem vzpodbujal neposredne povezave in krepil poslovne odnose podjetij razvitih republik in gospodarsko manj razvitih republik in Kosova. Hkrati pa lahko rečemo, da je odločujoča vloga pri združevanju sredstev v pristojnosti organov v gospodarsko manj razvitih območjih, kar ni dobro niti stimulatивно za vlagatelje.

V vseh obdobjih se je iskalo nove rešitve, ki bi bolj ustrezale ekonomskemu sistemu in razvoju družbenoekonomskih odnosov v družbi.

II. Prispevki Slovenije za fond federacije in združevanje (v milijardah din)

Leta 1981–1985
59,4

Leta 1986–1989
1360,2*

* per 30. 9. 1989

V SR Sloveniji je bil oktobra leta 1988 sprejet nov Zakon o zagotavljanju sredstev in izpolnjevanju obveznosti SR Slovenije za pospeševanje razvoja gospodarsko manj razvitih republik in pokrajine Kosovo, aprila leta 1989 pa spremembe in dopolnitve osnovnega zakona.

Zakon določa:

- Osnovo za obračun obveznosti, ki je dohodek, povečan za vso amortizacijo. Stopnja, po kateri se obračunava obveznost, je 2,8 odstotka.

- Oblike olajšave, določilo, kateri zavezanci jo lahko koristijo in v kolikšnem obsegu. Skupne olajšave v posameznem letu ne smejo presežati 0,6% osnove za obračun obveznosti.

- Postopek in oblike združevanja sredstev; s spremembo zakona se sredstva zavezancev zbirajo na račun pri bankah, ki sodelujejo pri oceni, pripravi ali financiranju investicije. Banko predlaga nosilec skupnih vlaganj. Banka izda vplačnikom sredstev certifikat za deponirana sredstva, s čimer jamči za vračilo teh sredstev.

- Način izpolnjevanja obveznosti SR Slovenije do Sklada federacije.

Gospodarsko manj razvite republike in SAP Kosovo s svojimi predpisi uravnavaajo postopke in načine združevanja sredstev. Številni predpisi in omejevanje

naložb v posamezne dejavnosti ter druge administrativne metode so ovira za hitrejše medsebojne povezave gospodarstev.

v milijardah din

	1981–1985	1986–1989*
SR Slovenija		
Akumulacija	530,8	17.766,6
Izgube	58,6	10.400,8
Neto akumul.	472,2	7.365,8

* Per 30. 9. 1989

V sedanjem obdobju moramo z reformo gospodarskega sistema – s poudarkom na tržni ekonomiji – iskati nove metode in sisteme pomoči gospodarsko manj razvitim. Alokacija akumulacije mora vzpodbujati večji dohodek, ne pa državno usmerjanje sredstev. Sredstva Slovenije za gospodarsko manj razvite republike in Kosovo so znašala v obdobju 1981–1985 v povprečju 12,5% neto akumulacije, v obdobju 1986–1990 18,5%, v letu 1989 pa že 30% neto akumulacije.

Pregled obveznosti za gospodarsko manj razvite:

	v milijardah din	
	1988	do 30. 9. 1989
SR Bosna in Hercegovina	269,0	249,0
SR Črna gora	37,5	58,4
SR Hrvatska	527,3	800,1
SR Makedonija	109,6	174,4
SR Slovenija	404,7	696,0
SR Srbija	449,6	1062,4
SAP Kosovo	36,9	79,2
SAP Vojvodina	194,5	397,9
Skupaj	2029,1	3697,4

Pregled porabe sredstev

	1988	do 30. 9. 1989
SR BiH	373,7	924,3
SR Črna gora	126,1	329,1
SR Makedonija	286,8	665,7
SAP Kosovo	968,0	1778,3
Skupaj	1754,6	3697,4

III. Pregled združevanja dela in sredstev za posamezne manj razvite republike in SAP Kosovo v obdobju 1981 do 30. 9. 1989

Organizacije združenega dela v Sloveniji so skupaj z OZD gospodarsko manj razvitih republik in pokrajine Kosovo sklenile samoupravne sporazume in anekse o skupnih naložbah v srednjeročnem obdobju 1981–1985 za 172 programov,

v obdobju do 30. 9. 1989 pa za 331 programov. Za programe v srednjeročnem obdobju 1981–1985 je bilo združeno 83,2% sredstev sklada federacije, namenjenih združevanju – oziroma od 29,7 mlrd din je bilo združenih 24,7 mlrd din. V obdobju do 30. 9. 1989 je bilo združenih 95,8% sredstev, oziroma od skupne obveznosti za združevanje v višini 971,6 mlrd din je bilo združenih 930,4 mlrd din.

Najugodnejšo izpolnitev obveznosti smo v SR Sloveniji v preteklih letih dosegli v letu 1985, ko smo združili 96,6% sredstev od celotne predvidene obveznosti za združevanje v tem letu. Še ugodnejšo izpolnitev obveznosti pričakujemo v letu 1989, saj bo po pričakovanih doseglo 100%.

Vzroki za zaostajanje združevanja sredstev za predvideno obveznostjo so bili po posameznih letih in republikah različni. V obdobju 1981–1985 je to pomanjkanje sredstev za nekatere začete investicije in dileme glede kriterijev razvitih (BiH) ter počasno usklajevanje idejnih zasnov in samoupravnih sporazumov (Črna gora, Kosovo, Makedonija).

V obdobju 1981–1985 je bilo največ poslovnih interesov za združevanje v programe s področja predelovalne industrije (59,9%), najmanj pa s področja prodaje opreme in drugih storitev (4,7%). Glede na naravne danosti v drugih republikah je še vedno premalo programov s področja kmetijstva in živilske industrije (17,4%). Podobno velja za tekoče srednjeročno obdobje, s tem da se je povečalo število programov v kmetijstvu in živilski industriji, vendar pa je delež le-teh v skupnem številu programov še vedno sorazmerno majhen. Od leta 1986 dalje je bilo nekaj programov realiziranih še v usnjarski industriji (9) in prometu ter zvezah (5), medtem ko se v preteklem srednjeročnem obdobju naložbe v teh dejavnostih niso napajale iz sredstev sklada federacije.

Pri samoupravnem združevanju je bila vsa leta posebna pozornost usmerjena k izvozno naravnanim programom. Tako je bilo v letih od 1981–1985 41,3% programov, katerih pričakovana proizvodnja je bila posredno ali neposredno namenjena izvozu, v letih od 1986 do 1989 pa je bilo teh programov približno 55,0%.

Na osnovi izpeljanih naložb v obdobju 1981–1985 je bilo na novo zaposlenih 18.445 delavcev, medtem ko je v tekočem srednjeročnem obdobju število novo zaposlenih delavcev približno 30.100 in se je v primerjavi s preteklim srednjeročnim obdobjem povečalo za 63%.

SR Slovenija je svoje obveznosti do sklada federacije izpolnjevala tekoče – in sicer tako glede dinamike in višine. Gospodarstvo Slovenije si je prizadevalo, da se zakonske možnosti za vlaganje v programe v celoti izpolnijo.

IV. Učinkovitost sistema

V sedanjem obdobju mora priti mnogo bolj do izraza naslonitev na lastne sile, na izkoriščenje prirodnih resursov, kadrovskih potencialov, izkoristka instaliranih kapacitet proizvodjalnih sil itd.

Pristajamo na to, da so bili v začetnem obdobju država in njeni organi upravičeni in dolžni z raznimi akcijami razvijati gospodarski razvoj manj razvitih območij. Po 1980. letu pa glede na spremenjene možnosti za naložbe (od 20 na 50%) – zlasti pa po 1985. letu, ko je povečan interes podjetij – ni več potreb in ni več upravičeno, da država do podrobnosti določa in usmerja pomoč gospodarsko manj razvitim.

Država mora najti ustrezne korektive, s katerimi bo spodbujala naložbe v gospodarsko manj razvita območja. Po naši oceni so to nepovratna sredstva za

zduževalce oziroma vlagatelje sredstev v podjetja na gospodarsko manj razvitih območjih oziroma za gradnjo lastnih obratov podjetij v manj razvitih območjih.

Sedanji sistem je dal sicer pozitivne rezultate, vendar razlike v stopnji razvoja v Jugoslaviji niso zmanjšane. Ocenjujemo, da je vzrok temu predvsem v neustreznem izkoriščanju osnovnih sredstev družbenega gospodarstva, ki je iz leta v leto slabše.

Ni sprejemljivo, da je učinkovitost naložb v gospodarsko manj razvitih območjih od 5%–30% pod povprečjem Jugoslavije.

Spremenjena dinamika gospodarskega in družbenega razvoja bistveno spreminja tudi ekonomsko in politično dimenzijo problema gospodarsko manj razvitih SR in SAP, prav tako tudi drugih problemov neenakosti v družbi. Potrebe in želje so, kot povsod, neomejene, medtem ko so možnosti postale zelo omejene. V dinamičnem ambientu se lažje rešujejo tako problemi znotraj posameznih področij kot tudi problemi zagotavljanja sredstev za manj razvita območja. Ko je znašala stopnja rasti 5% letno, so se sredstva za manj razvita področja lahko izdvajala iz prirasta družbenega proizvoda, medtem ko je del prirasta ostajal za lastni razvoj. V stagnantni situaciji je to bistveno drugače.

Ekonomsko to pomeni, da morejo razvitejša področja objektivno izdvajati za te potrebe vse manj, ker je vse manj akumulacije, medtem ko za manj razvita področja to objektivno pomeni manjši realni obseg sredstev in počasnejše reševanje njihovih dolgoročnih problemov. Politično stagnantna situacija ali celo nazadovanje pomeni v sedanjem načinu odločanja vse bolj zagrizene borbe okoli prerazdelitve vse manjših razpoložljivih sredstev in povečevanje antagonizmov v družbi. S sedanjim stanjem v gospodarstvu kot celoti in na področju pospeševanja hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih SR in SAP nihče ni zadovoljen, zato ne prihaja v poštev kot sprejemljiva alternativa za prihodnost; potrebno bo iskati nove rešitve na bistveno drugačnih osnovah.

Tu so ogromne rezerve, ki jih je potrebno izkoristiti: od tega, da se naložbe prepočasi zaključujejo in aktivirajo, do spremembe slabe strukture naložb; teh je premalo v kmetijstvu, v trgovini, gostinstvu, turizmu, drobnem gospodarstvu, v izvozno usmerjenem gospodarstvu itd. itd.

K temu moramo dodati velik porast prebivalstva v gospodarsko manj razvitih območjih, ki učinke in prizadevanje celotne družbe zmanjšuje.

Še vedno pri gospodarstvenikih, zlasti pa pri politikih v gospodarsko manj razvitih območjih prevladuje mišljenje, da je združevanje sredstev obveznost, da so to njihova sredstva, ki jih ne bo treba vračati, enako kot sredstva, ki se napajajo neposredno iz fonda federacije. (Odplačilo anuitet se odlaga iz leta v leto!)

Nedvomno se bo problem vračanja sredstev čedalje bolj zaostroval, ker so številna podjetja, ki so se zlasti v 1985. letu vključevala v združevanje, pritegnila številna druga podjetja – predvsem prek Koordinacijskega odbora za opravljanje zadev skupnega pomena pri usmerjanju združevanja dela in sredstev za hitrejši razvoj gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo.

Sredstva za pospeševanje gospodarsko manj razvitih republik in Kosova morajo imeti skupni ekonomski interes, *ne smejo biti torej darilo*, ker je le taka njihova vloga v skupnem interesu delavcev v nerazvitih in razvitih delih Jugoslavije.

Zduževalci pa že terjajo od nosilcev združevanja vračanje sredstev. Menimo, da ne moremo podpreti teze, ki je v zadnjem času prisotna, to je, da odpišemo združena sredstva in sredstva fonda, ker jih je inflacija izničila. Prav zato, ker se vračajo le minimalna sredstva – glede na vrednost v času združevanja – morajo investitorji ta sredstva vrniti!

Pristanemo lahko samo na to, da se za višino potrebnih vrnjenih sredstev, ki so bila združena ali dodeljena neposredno iz fonda federacije, in ki jih investitorji ne morejo (niso sposobni) vrniti, zmanjšajo akontacije obveznosti za 1990. leto in naslednja leta.

Dosedanji sistem je omogočil neracionalno porabo sredstev in tudi njihovo nenamensko porabo (pokrivanje dolgov dolgoletnih zgubarjev, uporaba sredstev za tekočo likvidnost, za izplačilo OD itd.).

Del sredstev so uporabili za sanacijo podjetij, za kar menimo, da je v skladu z osnovno orientacijo vlaganje sredstev – ob upoštevanju dejstva, da ni mogoč razvoj brez tega, da prehodno saniramo podjetja, ki imajo trenutne težave, hkrati pa tudi perspektivne proizvodne programe.

Poudarili smo že, da so doseženi rezultati na gospodarsko manj razvitih območjih zadovoljivi, bili pa bi lahko mnogo boljši, če bi odpravili vsaj del subjektivnih slabosti. To pomeni, da bi bili lahko ob enakih naložbah rezultati boljši in gospodarski razvoj hitrejši, se pravi z manjšim zaostajanjem.

Ni sprejemljivo, da doseže Kosovo ob ogromnih naložbah le 30% povprečnega dohodka na občana v Jugoslaviji v letu 1988.

V. Nujnost sprememb sistema

Spremembe sedanjega sistema pomoči so nujne zato, ker z njo niso zadovoljni niti dajalci sredstev (imajo premajhen vpliv in prevelike obveznosti) niti tisti, ki sredstva dobijo (vedno večje relativno zaostajanje).

Razen tega sedanji sistem ni stimuliral oz. motiviral dajalcev sredstev, niti ni spodbujal investitorje – prejemnike sredstev – za racionalno porabo in dobre ekonomske učinke.

Obstoječi sistem se mora prilagoditi reformnim prizadevanjem v gospodarstvu in upoštevati možnosti gospodarstva celotne družbe.

Fond federacije je paradržavni organ (vse urejajo z zveznimi predpisi) z navidezno samoupravo, saj sestavljajo skupščino fonda predstavniki gospodarstva. Osebnostno se zavzemam za fond kot razvojno agencijo, ki bi z informiranjem in deležem nepovratnih sredstev iz proračuna federacije diferencirano stimulirala in privabljalna investitorje na gospodarsko manj razvita območja.

Prepričan sem, da ni realno pričakovati ukinitve pomoči gospodarsko manj razvitim republikam in Kosovu, kajti tudi Zahod stimulira vlaganja v svoj nerazviti jug. Nesprejemljivi pa sta dve skrajnosti:

1. Da razviti deli Jugoslavije ne bi sprejeli sistema gospodarske pomoči za hitrejši razvoj gospodarsko manj razvitih. Pri tem želim poudariti, da je skupni interes *enakomerni* razvoj, ne pa enak razvoj vseh delov Jugoslavije.

2. Da bi razviti deli Jugoslavije čakali, da jih gospodarsko manj razviti dohitijo.

Pomoč gospodarsko manj razvitim pa ne sme biti neodvisna od sposobnosti gospodarsko razvitih delov – žal pa pomeni sedanji sistem prav to.

Nesporno so za to potrebne temeljite spremembe glede na splošne družbeno-ekonomske razmere. Pravilno se vprašanje glasi: kdo, koliko in kako prispeva sredstva za hitrejši razvoj manj razvitih? Odgovori na ta vprašanja so ključni, ki jih mora zaradi boljše učinkovitosti naložb najti stroka in vgraditi v nov gospodarski sistem.

Istočasno Agencija skrbno kontrolira izvajanje samoupravno sprejete politike na tem področju.

Stimulacije naj bi pripadale podjetjem, ki se odločijo, da bodo gradila, rekonstruirala, modernizirala obrate v gospodarsko manj razvitih območjih. Skupno dogovorjeno politiko pomoči gospodarsko manj razvitim bi morali graditi na skupno ustvarjenem prihodku in dohodku; zato bi smeli le manjši del – 20% – skupnih sredstev porabiti za nepovratne stimulacije; z nepovratno stimulacijo in s pluralizmom raznih tipov lastnine bi zainteresirali podjetja za naložbe v del gospodarsko manj razvitih območjih, kajti sam trg za pretežni del dejavnosti v gospodarstvu tega ne bo razreševal, če naj bi bil dohodek oziroma dobiček glavna gibalna sila in privlačnost za alokacijo domačega in tujega kapitala.

Sredstva za vse oblike spodbujanja bi morali zagotoviti v proračunu federacije – in to za vsako leto posebej.

Gospodarska zbornica Slovenije je izdelala predlog za spremembo sistema pospeševanja hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosova. Tak predlog je posredovala vsem GZ republik in AP, ZIS-u in IS Skupščine SR Slovenije z zahtevo, da čimprej sprejmemo nov sistem. Skupščina SFRJ mora pravočasno sprejeti vse potrebne predpise zato, da se ne bi izgovarjali, kot vedno doslej, na časovno stisko, in s političnim konsenzom določali razvitost oz. nerazvitost, namesto da bi za to delo že v pripravi vključili znanost.

Kosovo včeraj, danes in jutri!

Kosovo kot izrazito gospodarsko manj razvito področje se že dalj časa srečuje z resnimi gospodarskimi in političnimi problemi. Razmere se še zaostrujejo in zato zmanjšujejo možnosti njegovega nadaljnjega razvoja.

Kosovo z 10.908 km² površine in s približno 1.700.000 prebivalci (1981 leta 1.584.500) ustvarja 1,8% DP Jugoslavije in ustvari 1,7% jugoslovanskega izvoza (1988).

V vsem dosedanjem razvoju nam ni uspelo v večji meri spremeniti strukture kosovskega gospodarstva, ki je kapitalno intenzivno. Gospodarstvo Kosova je torej nerazvito in v svojem razvoju že dolgo časa nepravilno usmerjeno (nepravilno razvito).

Naložbe niso izboljševale strukture gospodarstva, ker so velika sredstva naložena v energetiko, v črno in barvno metalurgijo, hidrosisteme, kemijske gigante in v družbeno nadgradnjo. Družbena nadgradnja je preobširna, gospodarska sposobnost oz. učinkovitost pa izjemno slaba.

Vrednost investicij se je povečevala, gradnja je zamujala in ekonomski učinki niso bili v skladu s pričakovanji. Veliki giganti niso ustvarjali akumulacije za nadaljnji razvoj, ampak so proizvajali izgube, tako da niso sposobni vračati svojih domačih in zunanjih dolgov.

Izgube so znašale leta 1987 323.6 milijard din, kar je štirikrat več kot leta 1986; samo v letu 1988 so bile izgube 81 milijard.

Giganti izkoriščajo le 30 do 60% proizvodnih kapacitet, kar je za gospodarstvo Kosova katastrofalno. Poleg navedenega je Kosovo podcenjevalo vlaganje v kmetijstvo ter ni vzpodbujalo privatne inicijative, ki je sicer tradicionalno močno prisotna.

Ne glede na to, da se je v letu 1988 izvoz povečal za 23% in dosegel 207 mio US dolarjev, gospodarstvo ni sposobno poravnati svojih obveznosti; tečajne razlike so znašale 692 milijard din, obresti za kredite 300 milijard din, akumulacija pa je bila samo 61 milijard din. V gospodarstvu je zaposlenih 174.000 delavcev, skupno

pa je zaposlenih 233.900 delavcev. Akumulacija se iz leta v leto manjša in je leta 1988 dosegla le 8,4% družbenega proizvoda; ocenjujemo pa, da bo v letu 1989 še slabša. Proizvodnja se zmanjšuje.

Za konsolidacijo gospodarstva in bank na Kosovu je Jugoslavija s številnimi ukrepi omogočila razne bonitete v višini 161 milijard din leta 1989 in 216,9 milijard din v letu 1988.

Razmere na Kosovu so izjemno zapletene zaradi gospodarskega stanja, mednarodnih konfliktov in zaradi 130.000 nezaposlenih.

Sedanje stanje zato zamegljuje pogled na dosežene rezultate in napredek, ki je bil dosežen v štirih desetletjih na Kosovu.

Zaradi vsega navedenega menim, da je razvoj Kosova mogoč le ob globljem poznavanju stanja, zlasti pa ob upoštevanju:

1. Zgodovinskega vidika tega dela Jugoslavije (na Kosovu);
2. Dejstva, da ima albanski narod svojo inteligenco, ki se mora ustvarjalno vključiti v razvojne procese z iskanjem optimalnih rešitev pri koriščenju naravnih resursov. Predvsem mora znanost z angažiranjem raznih strok odgovoriti na vprašanje, kakšen razvoj si želi največji del prebivalcev Kosova? Prepričan sem, da številni programi niso uspešni, ker je sodelovanje prebivalstva pri takšnih programih premajhno ali pa ga sploh ni.

Koncipirati je potrebno razvoj tistih dejavnosti, ki bi pritegnile osebne interese prebivalstva (kmetijstvo, drobno gospodarstvo itd.).

Rešitve, ki niso usklajene z naravnimi možnostmi, z načinom življenja ljudi in ki niso usklajene z neposrednimi interesi, še dolgo ne bodo prispevale k razvoju Kosova.

3. Kosovo je ne glede na nizko stopnjo razvoja proizvodnih sil vendarle storilo preskok iz patriarhalne (plemenske) ureditve v industrijsko družbo. Neevalutivni razvoj pa nosi s seboj številna objektivna protislovja, ki jih ni mogoče reševati »čez noč«; odprava protislovij terja spremenjene pogoje dela in življenja, ki bi bili za to okolje sprejemljivi oz. ki si jih to okolje želi – za to pa je potrebno dati času čas.

Prepričan sem, da je Slovenija ob svojih pogledih na razvoj Kosova koncipirala pravilno politiko, kar kažejo tudi rezultati gospodarskega povezovanja.

Gospodarstvo Slovenije je z gospodarstvom Kosova od 1981. do 1989. leta podpisalo 95 samoupravnih sporazumov v investicijski vrednosti 743 milijard din z možnostjo združevanja sredstev v višini 423,8 milijard din in z možnostjo na novo zaposliti 14.485 delavcev. Zaposlitev je že dobilo 5800 delavcev. Do konca 1990 se bo zaposlilo še 5300 delavcev, tako da bo skupaj zaposlenih 11.100 delavcev, ostali se bodo lahko zaposlili v 1992. in 1993. letu.

Programi so locirani v 18 občinah – od tega 61 v šestih razvitih in 34 v enajstih nerazvitih občinah. Podatek pove, da lociramo programe tudi v manj razvite občine Kosova.

Programi so usmerjeni v industrijo – od tega 13 v kovinsko predelovalno industrijo, 11 v elektroindustrijo, 11 v prehrabeno industrijo, 4 v tekstilno industrijo, 7 v gradbeništvo in 14 v kmetijstvo.

Vlaganja temeljijo predvsem na kreditni osnovi, saj je od 95 sporazumov le 35 zasnovanih na dohodkovni osnovi (36,8%).

Na novo zasnovanih gradenj je 40, rekonstrukcij in modernizacij pa 53.

Pri vseh programih posvečamo posebno pozornost usposabljanju kadrov – tako za proizvodnjo dela kot za vodstvene funkcije. Podjetja kot so npr. Iskra, Gorenje, Slovenijales, Emona itn. so zlasti v letu 1988 posvetila posebno skrb temu vprašanju.

Na območjih, kjer je izseljevanje Srbov in Črnogorcev najbolj zaznavno, je Slovenija za 5 programov usmerila približno 170 milijard din, s čemer bi omogočili zaposlitev 700 ljudi. Programi so v Štrpcih, Iztoku, Dušanovu in v Klini. Dva programa sta že končana.

Skupni programi, ki jih financira Slovenija, so usmerjeni v dejavnosti, ki spreminjajo strukturo gospodarstva Kosova in to v skladu z družbenimi cilji, opredeljenimi v planskih dokumentih.

Nekatera podjetja, kot so Iskra Telematika, Liko Vrhnika, Termika Ljubljana itd. so vlagala v skupne programe tudi svoja poslovna sredstva.

Nesporna je ugotovitev, da imata gospodarstvu Slovenije in Kosova intenzivne povezave, da smo združili v teh letih približno 533 milijard sredstev za Kosovo, vendar kljub temu ne dosegamo zelenih ciljev; nasprotno, od njih se le odmikamo. Družbeni proizvod Kosova je dosegal 40% povprečja proizvoda Jugoslavije, leta 1988 pa samo 30% – zato se razkorak nerazvitega Kosova z drugimi predeli Jugoslavije veča. Skupne naložbe niso imele izgub, dinamika izvajanja je bila v preteklosti boljša kot leta 1989. Ocenjujem, da je stanje na Kosovu pred izrednimi ukrepi krenilo na bolje in predvideval sem, da bi kosovsko gospodarstvo leta 2000 lahko že ustvarilo potrebno materialno osnovo za svoj lastni razvoj. »Diferenciacija« vodilnih kadrov pa je ohromila del proizvodnje. Prepričan sem, da za nikogar ni sprejemljiv sistem, ki mora vse »zdiferencirati«, da odkrije morda en sam odstotek iredente.

Takšne negotove razmere imajo izjemne posledice, kajti kdo bo vlagal v področje, kjer so na cestah tanki, če sposobni gospodarstveniki niso mirni na delovnih mestih. Merilo za vodilna mesta ni sposobnost, temveč vse kaj drugega; zato so zaznavni vse manjša delovna aktivnost, prekinitve dela itd. Menim, da je že davno dozorelo spoznanje, da se življenjski problemi ne rešujejo na cestah, temveč za stroji, v birojih, v laboratorijih, na polju z delom in ustvarjanjem dohodka.

Primanjkuje mi optimizma, vendar menim, da je na Kosovu možno in potrebno:

- Ukiniti izredno stanje, ki ni uspešno; nasprotno, sedaj je nacionalna ločnica – odmik Srbov in Črnogorcev v odnosu do Albancev popolna. Narodi živijo drug ob drugem, namesto drug z drugim. Pred leti tega problema nisem tako občutil.

- Zagotoviti funkcioniranje vseh institucij pravne države.

- Sporazumevanje in dogovarjanje je osnova, ki jo je potrebno pri skupnih razgovorih upoštevati. Prepričan sem, da je potrebno organizirati razprave o skupnem programu, ki bo omogočil mirno razreševanje problemov na Kosovu. ZK Kosova in alternativna gibanja morajo o vitalnih interesih Kosova razpravljati demokratično in skupno zato, da se prepreči državljanska vojna (ki je pred nami).

- Prekiniti z »diferenciacijo« kadrov, ki je prizadela zlasti inteligenco. Narod brez inteligence je telo brez glave. Premišljam: nepremišljeni posegi ali posegi s slabim namenom – zlasti v to strukturo prebivalstva – imajo lahko zelo dalekosežne posledice.

- Kritično in ustvarjalno strokovno delo, z jasno zavestjo, da bo do sprememb prišlo le ob vztrajnem strokovnem in dalj časa trajajočem delu.

- Na Kosovu je nujno spremeniti stil življenja. S tem v najširšem smislu razumem delovne navade, družinske tradicije, verske običaje, kulturne navade itd.

- Konsolidirati gospodarstvo, ker je osnova za reševanje številnih drugih problemov, med drugim predvsem nacionalnih.

- Gospodarstvo iz vseh delov Jugoslavije mora vlagati sredstva v skupne

izvozne usmerjene programe, v družbeni in privatni sektor kmetijstva, v drobno gospodarstvo na novih osnovah (kapitalski odnosi).

● Sleherni skupni program mora zagotoviti ustrezno kadrovske usposabljanje.

● S skupnimi programi je potrebno omogočiti mladi generaciji zaposlitev, ker sicer le-ta ne vidi nobene perspektive.

● Vpeljati je potrebno takšno demografsko politiko, ki bo vcepila v zavest slehernega prebivalca Kosova skrb za materialno blaginjo njihovih otrok. Starši so odgovorni, da otroku zagotovijo minimalno življenjsko eksistenco. Zavedam se, da je to proces, ki ga je potrebno doseči v vzgojnoizobraževalnem procesu, ne pa z materialnimi restrikcijami dodatkov za otroke. Zavedati se moramo, da demografski »bum« izničuje dosežene rezultate na gospodarskem področju in onemogoča hitrejši razvoj oz. boljši življenjski standard.

● Vsem prebivalcem Kosova je potrebno zagotoviti mir in enakopravno vključevanje – brez majorizacije – v demokratično razreševanje političnih in gospodarskih problemov.

Albanci so narod, ki mu je v SFRJ in na Kosovu potrebno zagotoviti vse pravice za splošni nadaljnji razvoj, to pa s povečanimi lastnimi silami in prizadevanji ter s skupno pomočjo. Odgovornost večinskega naroda, se pravi Albancev, pa je, da prepreči nadaljnje izseljevanje Srbov in Črnogorcev ter da stori vse za vračanje tistih, ki to želijo.

Ljubljana, 2. 2. 1990

LITERATURA:

1. Ustava SFRJ 1963.
2. Poročila Zveznega zavoda za družbeno planiranje.
3. Publikacije fonda federacije.
4. Poročila fonda federacije.
5. Poročila in študije raznih institutov.
6. Letna poročila GZS o združevanju sredstev v SR Sloveniji.
7. Prof. dr. Pavle Sicherl, Možne smeri sprememb v sistemu pospeševanja hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in pokrajin, Ljubljana, septembra 1989.
8. Družbeni plan za obdobje 1986–1990 SAP Kosovo.
9. Program ekonomsko-finančne konsolidacije gospodarstva in bank s predlogo ukrepov (junij 1987).